

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК

ДЕРЖАВНА НАУКОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА

ВАШЕНЯК Ірина Богданівна

УДК 57:929 Бучинський

**ДІЯЛЬНІСТЬ П.М.БУЧИНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ БІОЛОГІЧНОЇ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

07.00.07 – історія науки і техніки

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук**

Київ – 2005

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Центрі історії аграрної науки Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук

Науковий керівник: доктор біологічних наук, професор
Пилипчук Олег Ярославович
Київський університет економіки і
технологій транспорту, завідувач
кафедри екології та безпеки життєдіяльності

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Михайлюк Віталій Павлович
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля МОН України,
завідувач кафедри всесвітньої історії

доктор біологічних наук, професор
Рековець Леонід Іванович
Національний природничо-науковий музей
НАН України, головний науковий співробітник
Відділу палеозоології хребетних тварин

Провідна установа: Дніпропетровський національний університет
Міністерства освіти і науки України,
м. Дніпропетровськ

Захист відбудеться “ 29 “ вересня 2005 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.373.01 при Державній науковій сільськогосподарській бібліотеці УААН за адресою: 03680, м.Київ, вул. Героїв Оборони, 10, читальний зал

З дисертацією можна ознайомитись у Державній науковій сільськогосподарській бібліотеці УААН (03680, м.Київ, вул. Героїв Оборони, 10).

Автореферат розісланий “ 27 “ серпня 2005 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук

С.Д.Коваленко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку України історики науки і техніки, вивчаючи минуле свого народу, на новій методологічній основі, вільній від будь-яких ідеологічних догматів, аналізують діяльність визначних українців, життя та творчість яких за різних обставин залишались недослідженими. Необхідно не лише відродити забуті імена, а й визначити кожному з них належне місце в історії України. Таку роботу вже здійснено стосовно П.В.Будріна, М.П.Василенка, І.І.Огієнка, С.Л.Рудницького, В.І.Сімовича, І.А.Фещенка-Чопівського, О.А.Янати та багатьох інших особистостей. Це не лише данина нашому минулому, а й запорука подальшого успішного розвитку суспільства, яке добре знає, шанує й творчо опановує досягнення своїх попередників.

Одним із визначних діячів науково-освітнього і культурно-просвітницького руху в Україні був професор Петро Миколайович Бучинський (1852-1927). Вивчаючи спадщину цього вченого-зоолога, ми водночас зможемо поповнити джерельний запас наших знань стосовно галузевої наукової думки останньої чверті XIX – першої третини XX ст. і глибше дослідити окремі проблеми української історії науки і освіти, а саме : діяльність товариств природознавців при колишніх російських університетах, значення біологічних студентських гуртків при цих же університетах, події в Україні 1917-1920 рр., розвиток освіти й науки останньої чверті XIX – першої третини XX ст., діяльність Всеукраїнської Академії наук, становлення вітчизняної зоологічної науки, висвітлення проблем українізації та гоніння на українську культуру. Дослідження життя П.М.Бучинського привносить багато нового до вже існуючих біографій О.О.Ковалевського, І.І.Мечникова, І.М.Сеченова, І.І.Огієнка та багатьох інших діячів науки та освіти України. Персоналізація української історії науки уможливорює визначення етапів подальшого розвитку наукових напрямків, надає історії вітчизняної науки та освіти портретної конкретики. Все це разом і визначає актуальність поставленої проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в руслі наукових проблематик досліджень Центру історії аграрної науки Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН: „Історія започаткування, становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні” (№ державної реєстрації 0102U001526); „Вивчення наукового потенціалу наукових установ УААН” (№ державної реєстрації 0102U00550).

Мета і задачі дисертації. *Метою* представленої дисертаційної роботи є комплексне висвітлення життєвого шляху, наукової, педагогічної та просвітницької діяльності П.М.Бучинського, його внеску в розвиток біологічної науки в контексті світової.

Для цього реалізуються такі дослідницькі *завдання*:

- вивчити стан наукової розробки досліджуваної теми;
- проаналізувати джерельну базу дослідження, її репрезентативність;
- визначити й охарактеризувати основні етапи життєвого шляху, узагальнити відомості й ввести до наукового обігу мало з'ясовані факти біографії П.М.Бучинського;
- здійснити аналіз усіх напрямків наукових досліджень П.М.Бучинського, виділити та узагальнити пріоритетні результати в розвитку ембріології безхребетних тварин, вивченні фауни лиманів Причорномор'я, історії біологічної науки;
- розкрити характер і зміст його громадської праці, педагогічної і просвітницької роботи;
- визначити роль і місце наукової спадщини П.М.Бучинського в контексті розвитку вітчизняної біологічної науки та освіти.

Хронологічні межі дослідження окреслені рамками життя П.М. Бучинського (1852-1927), які охоплюють історію розвитку біологічної науки на зламі епох – остання чверть ХІХ – перша третина ХХ ст.

Предметом дослідження є діяльність П.М.Бучинського в галузі зоології, гідробіології, краєзнавства та історії науки, а також організації вітчизняного науково-освітнього процесу.

Об'єктом дослідження є розвиток біологічної науки кінця ХІХ – поч.ХХ століття.

Методи дослідження. Методологічні засади дисертації базуються на загальнонаукових принципах історичної достовірності, об'єктивності, наступності, діалектичного розуміння історичного процесу. Вони ґрунтуються на пріоритеті документів, що дають змогу всебічно проаналізувати діяльність П.М.Бучинського. Важливими шляхами розв'язання проблеми даного дослідження є застосування загальнонаукових методів дослідження (типологізація, класифікація), міждисциплінарних (структурно-системний підхід), власне історичних (проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, описовий), а також методів джерелознавчого та історіографічного аналізу та синтезу.

Наукова новизна одержаних результатів:

- вперше систематизовано різноманітний джерельний матеріал (літературний і архівний), який дозволяє відтворити цілісну картину становлення П.М.Бучинського як біолога широкого профілю; здійснено всебічний і цілісний аналіз науково-організаційної діяльності вченого, дано оцінку його педагогічному та просвітницькому доробку.
- удосконалено періодизацію наукової діяльності П.М.Бучинського;
- на основі вивчення творчої спадщини П.М.Бучинського отримав подальший розвиток ряд нових оціночних положень стосовно проблематики його досліджень в контексті розвитку конкретних наукових зоологічних напрямків;
- дисертація містить низку нових висновків з питань ембріології безхребетних тварин, розвитку фауністичних комплексів лиманів Причорномор'я та історії біологічної науки;

– у джерелознавчому плані новизна дисертації полягає в запровадженні до наукового обігу великої кількості нових матеріалів з різних архівів України та Росії, а також у сучасному погляді на відомі або маловідомі науковій громадськості галузеві джерела.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дослідження можуть бути використані для створення узагальнюючих праць з історії вітчизняної біологічної науки та її окремих напрямків; укладання біобібліографічного довідника, присвяченого П.М.Бучинському; при створенні історіографічних праць та навчальних посібників, українського зоологічного біографічного словника, робіт, присвячених історії сучасного Одеського національного університету ім.І.І.Мечникова та вузів Кам'янця-Подільського.

Особистий внесок здобувача у розробку теми дослідження полягає у проведенні докладного аналізу усього комплексу наукових праць П.М.Бучинського та виявлення нових документів і матеріалів про нього, в обґрунтуванні висновків про значення наукової та громадської діяльності вченого для вітчизняної та світової біологічної науки.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження знайшли відображення у доповідях на міжнародних і всеукраїнських конференціях та симпозиумах: XIX Міжнародний Київський симпозиум з наукознавства та історії науки (Київ, 13-15 листопада 2002); Біографічний метод в сучасному гуманітарному знанні (Одеса, 15-16 березня 2003); Восьма конференція молодих істориків освіти, науки і техніки (Київ, 23 травня 2003); Перша науково-практична конференція “Проблеми та перспективи розвитку транспортних систем: техніка, технологія, економіка і управління” (Київ, 4-5 грудня 2003); Дев'ята конференція істориків освіти, науки і техніки (Київ, 23 квітня 2004); Історія освіти, науки і техніки в Україні: Друга конференція молодих вчених і спеціалістів (Київ, 27-28 травня 2004); на засіданнях вченої ради Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН (2003-2005).

Публікації. Основні положення дисертації викладені в 11 публікаціях, з яких 6 опубліковано у фахових виданнях, що входять до переліку ВАК України із спеціальності “історія науки і техніки”.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, 4-х розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Зміст роботи викладено на 193 сторінках. Обсяг основного тексту складає 170 сторінок, список використаних джерел - 167 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі розкривається актуальність теми; показано зв'язок роботи з науковою темою, визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження; встановлюються хронологічні межі та методи дослідження; розкриваються наукова новизна та практичне значення роботи, особистий внесок здобувача, апробація роботи та структура дисертації.

У першому розділі “Історіографія, джерельна база і методологія дослідження” розглянуто етапи наукової розробки теми, джерельна база та методологія дослідження. Відзначається, що перші оцінки життя та творчості П.М.Бучинського були зроблені його сучасниками. Так, відомий одеський дослідник природи П.Шестериков, який особисто знав П.М.Бучинського та товаришував з ним, високо оцінював наукову та громадську діяльність вченого, аналізував співпрацю з ним у Новоросійському товаристві дослідників природи, і тому вперше серед сучасників вченого дав об'єктивну та глибоку характеристику його наукового доробку [1]. Його оцінка діяльності П.М.Бучинського може бути епіграфом до творчості цього вченого та громадського діяча. “Важко перелічити всі ті сторони діяльності Новоросійського товариства дослідників природи за чверть століття, які були впроваджені в життя завдяки близькій участі в ньому Петра Миколайовича. Я можу тільки одне засвідчити, що жодне явище в житті Товариства не проявлялось без особистої і найближчої участі Петра Миколайовича, який дивився на громадську справу, як на свою власну” – писав П.Шестериков.

Значним внеском у вивчення життєвого шляху П.М.Бучинського стали роботи його колег. Так, професор М.М.Ланге приділив особливу увагу аналізу зв'язків П.М.Бучинського з видатними українськими дослідниками природи кінця XIX – початку XX століть [2]. Практично вся наукова зоологічна громадськість Російської імперії у своїх публікаціях у тій чи іншій мірі торкалася наукової спадщини П.М.Бучинського, його культурно-просвітницької діяльності. Можемо констатувати, що і в радянські часи він не був обділений увагою. Так, у 1922 р. більшовики відзначали 60-річний ювілей П.М.Бучинського, опублікувавши статтю “Герой праці (Ювілей професора П.М.Бучинського)” [3]. Ще за життя Петра Миколайовича про нього як визначного науковця готувалися статті в довіднику про радянських

-
1. Шестериков П. Петр Николаевич Бучинский: Президент Новороссийского общества естествоиспытателей // Зап. НОЕ. – 1914. – Т.39. – С. I-X..
 2. Ланге Н.Н. Воспоминания о жизни и деятельности профессора Петра Григорьевича Меликашвили // Новороссийский университет в воспоминаниях современников: К 135-летию Одесского университета. – О.: Астропринт, 1999. – С.165-168.
 3. Герой праці (Ювілей професора П.М.Бучинського) // Вісті Кам'янець-Подільського і Ново-Ушицького політвиконкому Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів і політпарткомів К.П.(б)У. – 1922. – 22 липня.

вчених [4], у словнику М.Биківця [5]. Однак, починаючи з кінця 20-х років ХХ ст., усі історичні дослідження в країні було поставлено в жорсткі рамки вкрай спрощеного класового підходу марксистсько-ленінської методології, дослідження творчості природознавця П.М.Бучинського вважалися “не актуальними” і не проводилися.

До вивчення наукової спадщини П.М.Бучинського зверталися історики України та природознавці. Зокрема, у 1923 р. його внесок у розвиток природознавства підкреслював відомий історик Д.Дорошенко [6] та Н.П.Гаморак [7]. Знайшла своє місце стаття про П.М.Бучинського в “Українській загальній енциклопедії” (Коломия, Львів), що видавалася у Східній Галичині [8].

На особливу увагу заслуговує стаття М.Хитькова “Огляд наукових праць професора П.М.Бучинського”, яку в рукописі ми віднайшли у Хмельницькому обласному архіві [9]. Дана праця засвідчила вагомі здобутки вченого в науці, зокрема фауністичного, ембріологічного і біографічно-критичного напрямків.

Відсутність в українській історіографії цілісного наукового і громадсько-політичного портрету П.М.Бучинського на фоні національно-визвольних, державотворчих, ідеологічних, політичних процесів, які відбувалися в Україні і навколо неї впродовж кінця ХІХ – поч. ХХ століть можна пояснити тим, що П.М.Бучинський організаційно належав до партії радикалів, але у зв’язку з перемогою українських сил, а пізніше і більшовиків, він постійно перебував поза політикою.

Найбільшої уваги варте значення внеску П.М.Бучинського в розвиток ембріології безхребетних тварин. Бо саме завдяки цьому він став в один ряд з визначними європейськими вченими. Також показана його роль у розвитку молоді на той час науки гідробіології і особливо у дослідженні фауни лиманів Причорномор’я. Все це відображено в збірнику на пошану П.М.Бучинському, який побачив світ у 1928 році [10]. Одеське товариство дослідників природи провело у 1928 р. спеціальне засідання, присвячене пам’яті П.М.Бучинського [11].

-
4. Наука и научные работники СССР. Ч.1. Без Москвы и Ленинграда.–Ленинград, 1928. – С.34.
 5. Національна бібліотека ім. В.Вернадського НАН України. Інститут рукописів. – Ф.Х. - № 4866. – А.1135. – (Словник біографій видатних вчених М.Биківця).
 6. Бурім Д.В. Науково-педагогічна та громадсько-політична діяльність Д.І.Дорошенка в еміграції (1919-1951 рр.). Дис. канд. іст.наук. – К., 1997. – 294 с.
 7. Гаморак Н.П. Біографія проф.Бучинського, написана приват-доцентом університету (до 70-річного ювілею) Н.Гамораком // Хмельницький обл. архів. – Ф. Р.-582.–О.2.–Спр.26.–Л.1-2.
 8. Українська загальна енциклопедія. В 3-х томах. – Коломия; Львів, 1934. – Т.1. – С.18.
 9. Хитьков М. Огляд наукових праць професора П.М. Бучинського, підписаний 22 червня 1922 р. (рукопис) // Хмельницький обласний архів.- Ф.Р-582. – Оп.1. – Спр.85. – Арк.1-8.
 10. Збірник на пошану ювіляру П.М.Бучинському.– Харків, 1928.- 135 с.
 11. П.М.Бучинському – 70 років // Зап. Одес. тов-ва дослідників природи - 1928 –Т.30. – С.1-6.

На цьому закінчилася ера дослідження життя і діяльності вченого в міжвоєнному періоді. В колишньому СРСР почалися політичні репресії. Протягом наступного тридцятиріччя двадцятого століття не було ні згадок, ні посилок на ім'я П.М.Бучинського. Цензура прискіпливо переглядала все, що торкалося цього вченого, його праці не перевидавалися.

Для складання історіографії життя та діяльності П.М.Бучинського необхідно підкреслити, що хоча різний фактологічний, мемуарний матеріал є дуже цінним, він все ж має свої недоліки (суб'єктивізм). До певної міри до такого матеріалу можна віднести статті В.Гериновича [12] та Ф.Паскаренка [13]. Важливим є те, що ці статті не заангажовані радянськими партійними догмами.

Починаючи з кінця 60-х років ХХ ст., радянська історіографія не зазнала принципових змін ні в методології досліджень, ні в концептуальних періодах розвитку, але в цей період з'явилися прояви певного інтересу до висвітлення постаті П.М.Бучинського. В першу чергу, у зв'язку зі столітнім ювілеєм Одеського університету була видана колективна монографія, в якій автори коротко зупинилися на загальній характеристиці наукової та викладацької діяльності П.М.Бучинського [14]. Побіжний огляд його творчості було зроблено у статті І.І.Пузанова, присвяченій розвитку зоологічної науки в Одесі за 100 років [15]. Отже, тільки в роки так званої "хрущовської відлиги" ім'я П.М.Бучинського знову повертається до наукового обігу. Так, М.Л.Гельфенбейн у своїй монографії підкреслює ті місця, де ембріологічні дослідження П.М.Бучинського вписуються у світовий контекст [16]. Л.Я.Бляхер у своїй фундаментальній монографії понад 20 разів посилається на ембріологічні праці вченого [17]. К.О.Виноградов у своїй праці досить-таки детально зупинився на аналізі діяльності зоологічної станції Одеського університету, створеній П.М.Бучинським у 1902 році. Показано, що вченим було

12. Геринович В. До історії Кам'янець-Подільського Інституту Народної освіти // Зап. Кам'янець-Подільського Інституту Народної освіти. – 1927. – Т.2. – С.1-24.

13. Паскаренко Ф. Краткий очерк возникновения Общества естествоиспытателей и любителей природы в г.Каменец-Подольске // Зап. общ-ва подольских естествоиспытателей и любителей природы. – 1912. – Т.1. – С.1-6.

14. Історія Одеського університету за 100 років. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1968. – 423 с.

15. Пузанов И.И. Столетние итоги зоологических исследований в Одессе // Тр. Одесс. гос. Ун-та. – 1954. – С.73-78.

16. Гельфенбейн Л.Л. Русская эмбриология второй половины XIX века. – Харьков: Изд-во Харк. ун-та, 1955. – 354 с.

17. Бляхер Л.Я. История эмбриологии в России (с середины XIX до середины XX века): Беспозвоночные. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – 627 с.

виконано низку фундаментальних і прикладних для сьогодення досліджень фауни Одеської затоки, лиманів Причорномор'я і, власне, Чорного моря [18].

Найбільш повно висвітлюється наукова діяльність П.М.Бучинського в першому томі тритомника “Розвиток біології на Україні” [19]. Тут відображена його діяльність в Одесі, коротко проаналізовані фауністичні та ембріологічні дослідження П.М.Бучинського, показано внесок у розвиток морської біології, висвітлено діяльність Лиманної комісії, якою керував вчений, а також його внесок у розвиток дарвінізму.

Сучасний період дослідження життя та творчості П.М.Бучинського розпочався з часів проголошення незалежності України. 90-ті роки ХХ ст. характеризуються подоланням догматичних штампів у висвітленні історичного процесу розвитку природознавства, залученням до наукового обігу більш повного кола історичних джерел, поверненням у нашу історію імен багатьох громадських діячів та вчених. Останнім часом до характеристики постаті П.М.Бучинського звертається все більше і більше дослідників [20]. Зроблено спроби аналізу та переосмислення окремих аспектів його діяльності та творчого спадку в біологічній науці. Розробці теми сприяє підвищений інтерес дослідників до вивчення комплексу проблем українського природознавства, його періодизації, місця і значення на різних етапах у цьому процесі діяльності представників професорської корпорації, яка формувала цвіт вітчизняного і світового

18. Виноградов К.А. Морская биология // Развитие биологии на Украине. – К.: Наукова думка, 1984. – Т.1. – С.252-271.

19. Развитие биологии на Украине.Т.І. С древнейших времен до Великой Октябрьской социалистической революции. – К.: Наук. думка, 1984. – 416 с.

20. Бучинський Петро Миколайович // Л.В.Баженов. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ-ХХ ст.: Історіографія, біобібліографія, матеріали. – Кам'янець-Подільський, 1993. – С.141-142; Алешенко М.І. Петро Миколайович Бучинський // Поділля і Волинь в контексті історії українського національного відродження. – Хмельницький: Доля, 1995. – С.279-283; Віннікова М.А. Бучинський Петро Миколайович // Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біол. словник. – Т.1.А-І .- О.: Астропринт, 2000. – С.173-175; Кузнецов В.А. Научная, педагогическая и культурно-просветительская деятельность профессора Петра Николаевича Бучинского (К 150-летию со дня рождения) // Материалы по изучению животного мира: Научные труды Зоологического музея Одесского национального университета им. И.И.Мечникова. – О.: Астропринт, 2001. – Т.4. – С.190-205; Пляцко С., Работинський М., Шендеровський В. Президент “Новоросійського товариства природників” в Одесі – професор Петро Бучинський // Історія української науки на межі тисячоліть. – 2001. – Вип.6. – С.139-141.

природознавства. Здійснюється широка розробка наукових шкіл в українському природознавстві, базою для яких стали Київський та Львівський університети разом з Науковим товариством імені

Т.Г.Шевченка і які мали свої відгалуження в Харківському та Новоросійському університетах. До висвітлення участі П.М.Бучинського в українському просвітницькому русі одними з перших звернулися В.С.Савчук та С.П.Руда [21]. Дані автори торкнулися діяльності вченого як керівника Лекційного комітету при Новоросійському товаристві природознавців.

Внесок П.М.Бучинського у розвиток бібліографії Поділля висвітлила Т.Бульба [22]. Під його керівництвом було започатковано тут видання праць про цей край тих науковців, що свого часу працювали на Поділлі та вивчали його. За останні десятиліття з'явилася низка публікацій, присвячених історії Одеського університету. Певне місце в них відводиться характеристиці життя та творчості П.М.Бучинського.

Серед робіт, присвячених життю та діяльності П.М.Бучинського, особливу увагу привернула стаття М.І.Алещенка, який, як ніхто до нього, повно використав архівні матеріали про вченого з фондів Хмельницького обласного архіву [23].

П.М.Бучинський мав значний вплив на розвиток Зоологічного музею Новоросійського (Одеського) університету. Про це стверджують у своїй статті Т.О.Богачик та Л.В.Рясіков [24]. Вони вказують на місце Зоологічного музею в навчально-методичній роботі при підготовці студентів університету. Дослідження в царині історіографії також показують, що наукові праці, які торкаються нашої проблеми, можна поділити на дві групи: ті, що стосуються біографії П.М.Бучинського, і праці з історії тих галузей науки і освіти, у розвиток яких вчений зробив помітний внесок. У дисертації наголошується, що у вивченні життя, наукової, педагогічної та громадської діяльності П.М.Бучинського, особливо за останнє десятиріччя ХХ ст., помітні певні досягнення. Ми прагнемо показати в дисертації, що П.М.Бучинський є однією зі знакових

21. Савчук В.С. Естественнаучные общества юга Российской империи: вторая половина XIX – начало XX в. – Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1994. – 232 с.; Руда С.П. Популяризація наукових знань як одна з основних функцій товариств природознавців // Популяризація науки в Україні: історія і сучасність. – К.: Хрещатик, 1992. – С. 34-42.

22. Бульба Т.С. До питання про бібліографічну діяльність Товариства подільських природознавців і любителів природи // Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства: вересень-жовтень 1993 року, м.Луцьк. – Луцьк, 1993. – С.492-493.

23. Алещенко М.І. Петро Миколайович Бучинський // Поділля і Волинь у контексті історії Українського національного відродження. – Хмельницький: Доля, 1995. – С.279-283.

24. Богачик Т.А., Л.В.Рясіков. Использование Зоологического музея Одесского национального университета им. И.И. Мечникова в учебно-методической работе // Чтения памяти А.А.Браунера: Мат. третьей междунар. научн. конф. – Одесса: Астропринт, 2003. – С.206-209.

постатей у вітчизняному природознавстві, життя якого заслуговує ґрунтовного дослідження.

Таким чином, на сьогодні, на жаль, ще не існує цілісного наукового дослідження, у якому була б висвітлена діяльність та еволюція наукових поглядів П.М.Бучинського. Окремі періоди його наукової і громадської діяльності взагалі не потрапили у поле зору дослідників, інші періоди висвітлені фрагментарно. Недостатньо дослідженою залишається проблема формування й розвитку суспільно-політичних поглядів П.Бучинського. Не написана також його повна наукова біографія, а короткі біографічні довідки в енциклопедичних та словникових виданнях містять ряд недоречностей. Такий стан наукової розробки порушеної нами проблеми є додатковим доказом актуальності даного дисертаційного дослідження. Вихідними даними для розробки наукової проблеми для нас служили виявлені архівні матеріали.

Дуже допомогло для дослідження теми те, що зберігся архів П.М.Бучинського. І не один, а у кількох містах: в Одесі, Кам'янець-Подільському та Хмельницькому. Ці архіви включають не тільки збережені наукові праці вченого, а й оригінали та ксерокопії особистих документів (листи, посвідчення, грамоти, нагороди, фотодокументи, рукописи праць тощо). Особливу цінність для нас мали Формулярний список про службу ординарного професора Імператорського Новоросійського Університету Статського радника П.М.Бучинського; Curriculum vitae Петра Бучинського та протоколи засідань і звіти про діяльність Біологічного студентського гуртка, створеного і керованого П.М.Бучинським. Ці документи не тільки дають об'єктивні свідчення про етапи життя та діяльності вченого, їх можна вважати кваліфікованими та об'єктивними при проведенні власних досліджень.

Реалізація поставлених у дисертації завдань відбувається на основі залучення широкого кола джерел, серед яких найбільш важливими є: а) особові (біографічні) документи П.М.Бучинського; б) архівні матеріали про діяльність установ в яких працював вчений; в) галузева періодика; г) опубліковані праці П.М.Бучинського.

Під час написання дисертації були використані архівні документи Кам'янець-Подільського міського державного архіву, Хмельницького обласного архіву, Державного архіву Одеської області; Наукового архіву Інституту археології Національної Академії наук – Ф.ВУАК; Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім.В.І.Вернадського; Архіву Президії Національної Академії наук України; Київського міського архіву; Слов'янського відділу бібліотеки Російської Академії наук (Санкт-Петербург), а також фондові матеріали Зоологічного музею Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова та Кам'янець-Подільського краєзнавчого музею.

Щодо газет, то серед них вагоме значення має газета “Радянське Поділля”, оскільки більшість статей про П.М.Бучинського надруковано саме в цій газеті..

Окрему групу джерел складають опубліковані праці П.М.Бучинського та його сучасників – О.О.Ковалевського, В.В.Заленського, О.О.Браунера та ін. Їх аналіз представлено в окремому розділі дисертації. Значно менше проаналізовано епістолярну спадщину вченого – листів збереглося мало. Виняток становлять опубліковані і неопубліковані листи до свого вчителя О.О.Ковалевського.

Переконаємося, що розглянута нами історіографічна література та джерельна база стосовно життя та діяльності П.М.Бучинського засвідчують - з різних причин творча спадщина вченого не була предметом системного і цілісного історико-наукового дослідження, яке синтезувало б внесок вченого у розвиток світової науки і культури.

У другому розділі **“Етапи життєвого та творчого шляху П.М.Бучинського (1852-1927)”** висвітлено основні віхи біографії вченого, формування та еволюцію його світогляду, участь у процесі розвитку біологічної науки та суспільного життя останньої чверті XIX – першої третини XX століть.

У дисертації відзначається, що ідейне становлення П.М.Бучинського відбувалося в бурхливій 60-70-ті рр. XIX ст. Це була доба економічних і політичних реформ у Російській імперії, подальшого розвитку ліберальних та демократичних напрямків у суспільному русі. Разом з тим це час посилення антиукраїнської політики царського уряду. Реакційні Валувєвський указ 1863 р. та Емський едикт 1876 р. фактично поставили поза законом українську мову і взагалі українську культуру, що активізувало протистояння української прогресивної інтелігенції, зокрема, діяльність осередків “Громад”. Все це позначилося на становленні та розвитку світогляду П.М.Бучинського. Суспільні погляди П.М.Бучинського базувалися на ліберально-демократичних засадах. Він належав до тієї частини української інтелігенції, яка поєднувала любов до України, її історії та культури з лояльністю до Російської імперії. Стверджуючи окремішність історичного розвитку українського народу, в своїй науковій і просвітницькій діяльності П.М.Бучинський впроваджував думку про духовну єдність українського народу, роздертого на той час між різними імперіями, закликав вивчати і поважати свою історію.

Разом із розвитком наук про природу, на формування світогляду П.М.Бучинського впливало велике національно-культурне піднесення в час відродження української державності, що було втілено в дійсність вже значно пізніше, а саме у 1917-1920 роках. Українська національна ідея, приспана з часу спроби І.Мазепи відновити самостійність Української держави, в кінці 40-х років XIX ст. була піднята членами Кирило-Мефодіївського братства в їх програмних документах. Вперше висунута в синтезі християнства та романтичного націоналізму, національна ідея згодом була розвинута “Громадою” 60-70 років XIX ст. На межі XIX та XX століть світогляд П.Бучинського формувався під впливом ідей цієї “Громади”, просвітницького руху та еволюційних ідей визначних природознавців того часу: Ч.Дарвіна, О.О.Ковалевського, І.І.Мечникова, І.М.Сеченова та інших.

Це, безперечно, спричинило еволюцію його поглядів у напрямку орієнтації на українські державні основи і проявилось пізніше, а саме в 1917-1918 рр., коли він був професором першого Українського Університету в Києві, а також з 1918 р. працював деканом новоствореного Кам’янець-Подільського Державного Українського Університету і ректором Інституту Народної Освіти в Кам’янці-Подільському (1921-1922). Його участь у столичній “Громаді”, заснування

краснзнавчого наукового товариства в Кам'янці-Подільському, участь у виданні “Записок Новоросійського товариства дослідників природи” (був редактором) і ще багато корисних справ свідчать про державотворчий напрямок його діяльності. Він особливо підтримував ідею створення в Кам'янці-Подільському Українського університету в 1918 р. (незважаючи на важкий економічний стан та воєнне становище) та втілював її в дійсність.

П.М.Бучинський народився 12 лютого 1852 року в селі Довжок, що біля Кам'янця-Подільського, у бідній польській родині. Як зазначається в “Формулярному списку про службу ординарного професора Імператорського Новоросійського університету П.М.Бучинського”, він був євангелістсько-лютеранського віросповідання. Батько його був діловодом, однак, помер, коли малому Петрові було всього два роки. З цього часу його мати змушена була напружувати всі свої здібності, щоб “поставити сина на ноги” і дати гімназійну освіту. У 1862 р. П.М.Бучинський вступив на навчання до Хотинського повітового училища, де провчився 2 роки, а потім повернувся у Кам'янець-Подільський, до 2-го класу Кам'янець-Подільської напівкласичної гімназії. У 1871 році він її закінчив з відзнакою, отримавши при цьому нагороду - 100 крб. На ці гроші юний Петро вирішив поїхати до Києва, щоб вступити на медичний факультет Університету Святого Володимира. Однак, провчитись судилось тільки три роки, бо він зрозумів, що підготовка з природничих наук, як для нього, тут недостатня. Тому й перевівся на фізико-математичний факультет цього ж університету. Проте і тут його чекала невдача. З'ясувалося, що на першому курсі природничого відділення в тому році лекції читалися нерегулярно. Петро Бучинський негайно приймає рішення - перевестися до Новоросійського університету в Одесі, адже тут на той час працювали корифеї зоологічної науки - Олександр Онуфрійович Ковалевський, Ілля Ілліч Мечников, Володимир Володимирович Заленський та інші визначні вчені: фізіолог І.М.Сеченов, ботаніки – Л.С.Ценковський та Я.Я.Вальц, хіміки – О.О.Вериги, В.В.Морковников та М.М.Соколов, геологи – М.О.Головкинський та М.І.Андрусов. Як науковий центр Новоросійський університет у галузі природознавства свого часу значно переважав Університет Святого Володимира в Києві. Ось чому у 1875 р. П.М.Бучинський під час літніх канікул переїздить до Одеси та продовжує навчання на другому курсі природничого відділення фізико-математичного факультету Новоросійського університету.

Особливо значний вплив на юного Петра в цей період навчання мав професор О.О.Ковалевський, видатний морфолог-еволюціоніст, пропагандист дарвінізму, блискучий лектор, основоположник порівняльно-анатомічної школи безхребетних тварин. Захоплений лекціями О.О.Ковалевського, Петро Миколайович почав спеціалізуватися в Зоотомічній лабораторії кафедри зоології і невдовзі отримав від свого наукового керівника завдання дослідити схожість у будові нервової системи хребетних тварин і кільчастих черв'яків. В результаті з'явилася перша наукова стаття “Загальні риси в будові нервової системи у хребетних тварин і кільчастих черв'яків”, що була опублікована в 1878 році. Вона фактично і ствердила науковий напрямок в діяльності студента

четвертого курсу Новоросійського університету. За цю працю його було нагороджено золотою медаллю. В ній молодий учений успішно розвинув наукові положення про походження тваринного світу.

На подальше формування наукового світогляду молодого П.М.Бучинського особливий вплив мали дослідження з морфології безхребетних тварин. Адже саме вони отримали в Україні широкий розвиток у другій половині XIX століття, хоча окремі дослідження в цій галузі виконувалися і раніше. Починаючи з кінця 60-х років XIX ст. вчення Ч.Дарвіна знаходить в Україні все більше прихильників серед морфологів і порівняльних анатомів. Зоологами Університету Святого Володимира у Києві, Харківського та Новоросійського (Одеського) університетів була досліджена морфологія всіх стадій індивідуального розвитку різних представників безхребетних. Ці дослідження проводилися в 70-80-х роках XIX ст. І.І.Мечниковим у Новоросійському університеті та О.О.Ковалевським в університетах Києва та Одеси. У 80 – 90-х роках XIX ст. ця робота була продовжена їхніми учнями: М.В.Бобрецьким – автором першого в Російській імперії тритомного підручника з зоології для університетів (1884-1891), О.О.Браунером та ін. П.М.Бучинський- серед цих світочів зоологічної науки. Вже в молодому віці в Одесі він розпочав вивчення найпростіших з лиманів Чорного моря, продовжуючи дослідження Л.С.Ценковського, відомого спеціаліста з вивчення інфузорій і джгутикових. Сьогодні П.Бучинського по праву вважають одним з перших українських морфологів – протистологів.

У післядарвінівському періоді у зв'язку з розвитком досліджень в галузі філогенезу тварин значно розширюються ембріологічні спостереження над кільчастими черв'яками. Дослідження історії розвитку цих тварин відкривали широкі можливості для вирішення низки загальних проблем ембріології, походження молюсків, членистоногих і хордових. В Україні ембріональним розвитком кільчастих черв'яків з великим успіхом займалися П.М.Бучинський, М.В.Бобрецький, В.В.Заленський, О.О.Ковалевський, О.О.Коротнєв, І.І.Мечников, В.М.Реп'яхов та інші.

Науковий доробок П.М. Бучинського в молодому віці є дуже вартісним для біологічної науки, у першу чергу, з точки зору його зоологічних поглядів. Створені на основі вчень видатних зоологів того часу О.О. Ковалевського, І.І. Мечникова, В.В. Заленського, вже перші наукові праці П.М.Бучинського віддзеркалюють не лише погляди освіченої когорти вчених-зоологів, але й певною мірою – стан розвитку зоологічної науки на теренах України на межі XIX – XX століть. Українська тематична спрямованість зоологічних праць П.М.Бучинського дозволяє віднести всю його наукову спадщину до скарбниці української науки та культури.

Феномен діяльності П.М.Бучинського полягає в тому, що він був не тільки природознавцем широкого профілю (особливо зоологом), а й чудовим організатором освіти та науки, популяризатором знань з природничих наук серед широких верств населення. І хоча спадщина Петра Бучинського налічує всього 43 праці, які давно стали бібліографічними раритетами, сьогодні окремі з них отримали міжнародне визнання.

Впровадження науково-обґрунтованих програм, введення систематизації, типологізації та класифікації знань про фауну Одеської затоки, постановка питання про збереження фауни Причорномор'я і впровадження його на практиці в життя (організація наукових товариств, біологічних станцій, музеїв та колекцій тварин), експедиції, створення вітчизняної наукової зоологічної школи – такі проблеми та питання були винесені вченим на порядок денний в період зародження та становлення молодих, на той час, наук. Деякі з цих проблем вченому вдалося повністю розв'язати, для окремих - визначити шляхи їх вирішення.

Третій розділ “**Наукова спадщина П.М.Бучинського**” висвітлює різні аспекти наукової діяльності вченого. Особливість наукової і соціокультурної спадщини П.М.Бучинського визначається багатоманітністю наукових і суспільних інтересів вченого, одночасною працею в таких різних наукових сферах, як еволюційна біологія, зоологія, гідробіологія та історія науки. Такий діапазон досліджень робив плідною взаємодію ідей, надавав можливість використати новаторський підхід до вирішення проблем, дозволяв робити широкі узагальнення. Взаємопроникнення результатів його досліджень сприяло появі якісно нових знань, формуванню вже на початку ХХ ст. особливого – екологічного – типу мислення, який визначив успішне вирішення багатьох науково-практичних завдань.

Безперечно, центральне місце в його науковій спадщині займала ембріологія безхребетних тварин. Інтерес до ембріологічних досліджень було набуто ним ще в студентські роки, і він гідно проніс його через все своє життя. Петро Миколайович багато зробив для проведення ембріологічних досліджень та пропаганди ембріологічних знань в Україні.

Аналіз праць П.М.Бучинського з ембріології безхребетних дозволяє нам зробити деякі узагальнення і показати його місце в контексті розвитку біологічної науки. В першій половині ХІХ ст. вся ділянка ембріології безхребетних, по суті справи, була ще “terra incognita”. Робилися спроби її відкрити, але вони призводили, так би мовити, до відкриття окремих островів, заток і мисів, а весь величезний материк залишався невивченим. Найголовніше - це те, що не було можливості включити розрізнені факти з ембріології безхребетних у ту струнку систему, яка створилася після дослідження розвитку хребетних тварин. Ембріологічними дослідженнями О.О.Ковалевського та І.І.Мечникова було доведено право на існування еволюційної ембріології як науки, що опирається на принципи вчення Ч.Дарвіна. В другій половині ХІХ – на початку ХХ століть шляхом, накресленим ними, пішли майже всі зоологи, які своїми роботами сприяли тому надзвичайно швидкому прогресові, яким характеризується цей період розвитку порівняльної ембріології. Серед цих зоологів яскравою зіркою виділяється П.М.Бучинський.

Відомо, що набуті у світі в ХІХ – поч. ХХ століть досвід і знання в царині зоологічної науки сприяли поступовому підвищенню рівня фауністичних досліджень, появі нових наукових напрямків, поширенню завдань і об'єктів вивчення. В цей час мала місце інтенсифікація наукових праць з питань теорії систематики, підвищення інтересу до з'ясування біологічних особливостей

тварин, шляхів історичного формування наземної фауни або її окремих комплексів, до вирішення проблеми походження та еволюції прісноводної фауни. Однею з

найважливіших проблем природничо-наукового й прикладного характеру було вивчення і використання лиманів. Увага до них була прикута ще з середини XIX століття. Новоросійське товариство дослідників природи планувало спочатку розрізненими зусиллями досліджувати лимани з природничо-історичної точки зору. Десь на початку 90-х років XIX ст. воно дійшло висновку про надзвичайну роль лиманів в житті краю, розвитку курортної справи всієї Росії, і тому у 1893 році створює спеціальну Лиманну комісію, завдання якої полягало в об'єднанні вчених різних спеціальностей для ґрунтового комплексного вивчення Куяльницького, Сухого, Хаджибейського й інших лиманів з фауністичного, геологічного, гідрологічного, фізико-хімічного, ботанічного боку. З самого початку до складу Комісії входили П.М.Бучинський, Є.М.Брусиловський, О.О.Веріго, Ф.М.Каменський, О.В.Клосовський, М.П.Рудський, І.Ф.Сінцов, В.В.Філонович.

Фауна Причорноморських лиманів займала дуже важливе місце в дослідженнях П.М.Бучинського. Про це свідчить такий факт - на X-й з'їзд російських дослідників природи і лікарів у 1898 р. він заявив доповідь на тему: "Фауна Хаджибейського і Куяльницького лиманів". У доповіді вчений наводить дані про замкнуті басейни, що лежать на північ від Одеси, дані концентрації солі у воді названих лиманів, описує хімічний склад води і нарешті детально описує кількість найпростіших в обох лиманах та кількість всієї безхребетної фауни. А роком раніше побачила світ фундаментальна стаття П.М.Бучинського „Фауна Одеських лиманів”. У ній вчений спробував підвести підсумки своїх багаторічних досліджень.

Знайомство з науковою спадщиною П.М.Бучинського переконує нас у тому, що він не тільки визначний український зоолог, але й історик біології. Завдяки працям П.М.Бучинського та істориків біології його покоління, а також його учнів і послідовників, історія біології посіла рівноправне місце серед біологічних дисциплін. Історичний аналіз став засобом, з допомогою якого можна правильно оцінити минуле, орієнтуватися в сьогоденні і передбачити майбутнє. П.М.Бучинський належав до досить-таки непересічних для свого часу вчених, які пронесли через все своє життя ідеали дарвінізму. І ці ідеали допомогли йому захищати еволюційне вчення, вони склали основу його оригінальної особистості. Не просто аматор, а й знавець наукової спадщини О.О.Ковалевського, Л.С.Ценковського, І.М.Відгальма та інших видатних зоологів, знавець історії створення та діяльності Новоросійського товариства дослідників природи та Одеської зоологічної станції, Петро Миколайович залишив після себе цілий ряд праць, в яких продемонстрував бережливе ставлення до фактів, широке знання предмету та чудовий літературний стиль.

Наукові інтереси П.М.Бучинського розвивалися в руслі вітчизняного та світового природознавства. На підставі викладеного нами вперше сформульовано і впроваджено до наукового обігу три наукових напрямки вченого: дослідження в ділянці ембріонального розвитку

безхребетних тварин, фауністичного дослідження лиманів Причорномор'я та історії біологічної науки.

У четвертому розділі **“Педагогічна і культурно-просвітницька діяльність П.М.Бучинського”** наголошується, що викладацька та адміністративна діяльність П.М.Бучинського на посаді завідувача кафедрою, декана, проректора і ректора у вузах, в яких йому доводилося працювати, була підпорядкована розв'язанню найголовніших науково-освітніх завдань, а активна науково-популяризаторська діяльність була спрямована на виховання свідомих та глибоко моральних членів суспільства.

Показано, що участь П.М.Бучинського у суспільно-культурному житті українського народу, обстоювання його національних інтересів у межах обох імперій (царської Росії та колишнього СРСР) були спрямовані на утвердження повноправного культурного, соціального і політичного статусу української науки, освіти і нації, загалом, на розвиток і легалізацію української національної ідеї, яка була провідною у його подвижницькому житті.

В діяльності П.М.Бучинського, яка з неослабною енергією тривала понад 50 років, яскраво проявилися видатні риси талановитого вченого, чудового педагога і організатора науки. Петру Миколайовичу була властива виняткова працездатність і цілеспрямованість, надзвичайно чітке мислення, логіка і точність.

Видатний український вчений-зоолог, діалектик і дарвініст П.М.Бучинський по праву займає одне з почесних місць у вітчизняній біологічній науці. Це був вчений з широким діапазоном наукових інтересів, видатний педагог і громадський діяч, П.М.Бучинський мав колосальні знання в ділянці ембріології безхребетних тварин, теорії еволюції, в фауністиці, краєзнавстві та історії науки. Він займає гідне місце в наукових розробках актуальних проблем свого часу. А кількості нових наукових центрів, що були засновані П.М.Бучинським, може позаздрити будь-який вчений.

У висновках узагальнено результати досліджень, що винесені на захист:

ВИСНОВКИ

1. На основі опрацьованих матеріалів архівів м. Одеси, Кам'янця-Подільського та Хмельницького, літературних джерел нами вперше зроблений комплексний аналіз наукової та просвітницької спадщини П.М. Бучинського . До сьогодні в історичних розвідках такі дослідження носили фрагментарний характер

2. Простежено, що світогляд П.М. Бучинського, його творча діяльність відзначаються самобутністю і цілеспрямованістю. Вони жилилися від багатьох джерел, складаючись у цілісну систему. До таких джерел відносяться виняткові знання вченого в різних галузях біологічної науки: зоології, гідробіології, екології, ембріології безхребетних, історії науки. На основі аналізу та синтезу опрацьованих архівних документів і опублікованих матеріалів нами з'ясовано, що наукові дослідження П.М.Бучинського відображені в багатьох піонерських працях, які заклали міцний

фундамент до подальших наукових розробок. Серед них монографії, статті, доповіді на наукових з'їздах дослідників природи та конференціях.

3. Вперше запропоновано удосконалену періодизацію творчої діяльності П.М.Бучинського в контексті розвитку вітчизняної біологічної науки та освіти в другій половині XIX – першій третині XX століття:

– 1875-1911 – Одеський період, що характеризується фундаментальними науковими дослідженнями в області ембріології безхребетних (1878-кінець 90-х років XIX ст.), фауністиці (1883-1905) та історії біології (1888-1912).

– 1911-1927 – Кам'янець-Подільський період, складається з трьох підперіодів:

-1911-1915 – просвітницька та науково-популяризаційна діяльність; -1918-1920 – державотворча праця;

-1920-1927 – організаційна та викладацька діяльність.

4. Показано, що наукові дослідження П.М.Бучинського здійснювалися в контексті конкретних завдань біологічної науки. Визначено три основних напрямки досліджень вченого, які сформульовано і запроваджено до наукового обігу: дослідження в ділянці ембріонального розвитку безхребетних тварин, внесок у розвиток фауністичних досліджень лиманів Причорномор'я, а також дослідження в царині історії біологічної науки.

5. Встановлено, що праці П.М.Бучинського – це значний внесок в теорію розвитку організмів (онтогенезу), завдяки яким він став одним із провідних фахівців-зоологів світу. Вчений здійснив ембріологічне дослідження ракоподібних і підтримав теорію про роль трьох зародкових листків безхребетних у розвитку органічного світу. Дуже значимою є наукова спадщина П.М.Бучинського в галузі вивчення фауни Причорноморських лиманів. Він започаткував новий комплексний напрямок гідробіологічних досліджень в Одесі.

6. З'ясовано, що його праці „А.О. Ковалевский: его научные труды и заслуги в науке”(1902), „Капитал имени А.О. Ковалевского”(1908), „Лев Семенович Ценковский”(1888), „Памяти И.М. Видгальма”(1904), історичні дослідження діяльності Новоросійського товариства дослідників природи (особливо його лекційного комітету), Одеської зоологічної станції (1907-1912) тощо – це унікальні джерела, що дозволяють об'єктивно відтворити події з історії та демонструють розвиток біологічної науки.

7. Визначено особливу роль П.М.Бучинського як організатора науки. Він був засновником та першим і єдиним президентом “Товариства Подільських природознавців та любителів природи” в Кам'янці-Подільському (1911-1914), засновником Одеської зоологічної станції (та її першим директором у 1902-1911 рр.), засновником і керівником університетських студентських наукових Біологічних гуртків у Новоросійському та Кам'янець-Подільському університетах. Перебуваючи Головою Комісії з вивчення фауни лиманів Причорномор'я, членом Комісії з організації глибокомірних експедицій на Чорному морі, вперше започаткував комплексні наукові дослідження

Причорноморських лиманів. У Кам'янці-Подільському створив краєзнавчий музей та змінив статус Одеського краєзнавчого музею на історично-природничий музей. Заснував премію імені О.О.Ковалевського для студентів.

8. Показано роль П.М. Бучинського як фундатора нової системи вищої освіти за Центральної Ради, УНР та радянської влади. Залучений І.І.Огієнком до процесу створення Кам'янець-Подільського Українського Державного Університету, П.М.Бучинський організував там фізико-математичний факультет та кафедру зоології. Показано, що після закриття радянською владою цього вузу вчений активізував створення Інституту Народної Освіти в місті та очолив його.

9. Як викладач вищих навчальних закладів Одеси і Кам'янця-Подільського П.М. Бучинський зробив вагомий внесок у підготовку педагогічних і науково-педагогічних кадрів у галузі природознавства і, зокрема, зоології, створив творчий колектив зі своїх учнів, серед яких найбільш відомі М.О.Загоровський, М.В.Куделін, М.Г.Лігнау, О.Р.Прендель.

10. З'ясовано внесок П.М. Бучинського у розвиток вітчизняної галузевої періодики. Він започаткував видання “Записок Товариства Подільських природознавців та любителів природи”(1911), а також був редактором “Записок Новоросійського Товариства дослідників природи”(1895-1911).

11. Простежено, що життя та діяльність П.М.Бучинського тісно перепліталися з долею багатьох визначних діячів наукового і культурного життя тогочасної України. Наукові ідеї єднали його з О.О.Ковалевським, І.І.Мечниковим, І.М.Сеченовим та цілим рядом інших визначних професорів Новоросійського університету та вузів Кам'янець-Подільського, а також з освітянськими діячами: В.Вернадським, М.Василенком, І.Огієнком, В.Бідновим та ін.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях:

1. Вашеняк І.Б. Петро Миколайович Бучинський – вчений, педагог і громадський діяч: До 150-річчя з дня народження // Історія української науки на межі тисячоліть. – 2002. – Вип.8. – С.30-37.

2. Вашеняк І.Б. П.М.Бучинський (1852-1827) – організатор і керівник Студентського наукового біологічного гуртка при Новоросійському університеті // Історія української науки на межі тисячоліть. – 2002. – Вип.9. – С.35-42.

3. Вашеняк І.Б. Внесок П.М.Бучинського у вивчення ембріології безхребетних тварин // Історія української науки на межі тисячоліть. – 2002. – Вип.10. – С.12-16.

4. Вашеняк І.Б. Фауна причорноморських лиманів у дослідженнях П.М.Бучинського (друга половина XIX - поч. XX ст.) // Вісник Дніпропетровського університету: Серія “Історія і філософія науки”. – 2004. – Вип.11. – С.142-148.

5. Вашеняк І.Б. П.М.Бучинський як вчений - популяризатор зоологічних знань в Україні (друга половина XIX – поч. XX ст.) // Історія української науки на межі тисячоліть. – 2004. – Вип.15. – С.16-26.
6. Вашеняк І.Б. П.М.Бучинський як історик науки // Історичні записки Східноукраїнського національного університету: Зб. наук. праць. – 2004 – Вип.3-4. – С.15-34.
7. Вашеняк І.Б. П.М.Бучинський про О.О.Ковалевського – ембріолога світового значення // Історія національної науки: новий зміст і суспільне значення: Мат. XIX Міжнародного Київського Симпозіуму з наукознавства та історії науки (13-15 листопада 2002 року, м.Київ). – К., 2002. – С.4-7.
8. Вашеняк І.Б. Порівняльно-ембріологічні дослідження у науковій спадщині П.М.Бучинського як докази теорії еволюції органічного світу // Восьма конференція істориків освіти, науки і техніки, (23 травня 2003 р., м.Київ.) – К., 2003. – С.42-45.
9. Вашеняк І.Б. Життя і діяльність професора П.М.Бучинського (1852-1927) // Проблеми та перспективи розвитку транспортних систем: техніка, технологія, економіка і управління: Ч.2. Економія і управління: Тези доп. Першої науково-практичної конференції (4-5 грудня 2003 р., м.Київ). – К., 2003. – С.164.
10. Вашеняк І.Б. Застосування принципу лінійності при вивченні життєвого і творчого шляху професора Новоросійського університету П.М.Бучинського (1852-1927 рр.) // Історія освіти, науки і техніки в Україні: Друга конф. Молодих вчених та спеціалістів (27-28 травня 2004 р, м.Київ): Матеріали конференції. – К., 2004. – С.56-58.
11. Вашеняк І.Б. Музейна тема в житті і діяльності П.М.Бучинського // Дев'ята конференція істориків освіти, науки і техніки (23 квітня 2004 р., м.Київ.) – К., 2004. – С.20-24.

Анотації

Вашеняк І.Б.

Діяльність П.М.Бучинського в контексті розвитку біологічної науки. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки і техніки. – Державна наукова сільськогосподарська бібліотека Української академії аграрних наук, Київ, 2005.

Дисертація присвячена дослідженню життя та діяльності визначного українського зоолога П.М.Бучинського (1852-1927). Досліджено процес становлення його як науковця і охарактеризовано основні методологічні принципи наукової діяльності вченого. Висвітлено його викладацьку працю, вказано на основні напрямки досліджень вченого. Наукова і педагогічна творчість П.М.Бучинського відповідала назрілим потребам перебудови науки і системи освіти в Україні і була підпорядкована розв'язанню найголовніших соціально-наукових завдань. Науково-педагогічний доробок вченого є цінним джерелом ідей та думок, які стосуються

ембріології, а саме: ембріології безхребетних, еволюційного вчення, історії біології та фауни причорноморських лиманів.

Ключові слова: П.М.Бучинський, наука і педагогічна діяльність, ембріологія, еволюційне вчення, історія біології.

Вашеняк И.Б.

Деятельность П.Н.Бучинского в контексте развития биологической науки. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.07 – история науки и техники. – Государственная научная сельскохозяйственная библиотека Украинской академии аграрных наук, Киев, 2005.

Диссертация посвящена исследованию жизни, научной и педагогической деятельности выдающегося украинского зоолога П.Н.Бучинского (1852-1927).

Работа состоит из вступления, четырех разделов, выводов к каждому разделу, общих выводов и списка использованных источников.

Во вступлении обоснована актуальность проблемы, определены объект, предмет, цель и задачи исследования, раскрывается научная новизна и практическое значение полученных результатов.

В первом разделе “Историография проблемы, источниковая база и методология исследования” аргументирована степень неразработанности проблемы, определены направления, которые требуют дальнейшего изучения. Отмечено, что деятельность П.Н.Бучинского не была предметом комплексного научного исследования. Историографический обзор убедительно показывает, что избранная научная проблема освещалась предыдущими исследователями только фрагментарно.

Во втором разделе „Этапы жизненного и творческого пути П.Н.Бучинского (1852-1927)” осуществлен анализ основных факторов, сформировавших его научное мировоззрение. Исследование этапов становления его как ученого (учеба в Университете Святого Владимира в Киеве, Новороссийском университете), анализ научных связей с выдающимися учеными-соотечественниками зоологами А.О.Ковалевским и И.И.Мечниковым, физиологом И.М.Сеченовым и зарубежными германскими учеными-зоологами показали, что все это было для П.Н.Бучинского периодом становления его профессионализма. Особенно большое влияние на формирование взглядов будущего ученого оказывали лекции преподавателей Новороссийского (Одесского) университета, высокий уровень научности и преподавания. Выделены два основных периода жизни и деятельности Петра Николаевича: Одесский (1875-1911) – характеризуется интенсивными научными исследованиями в области эмбриологии беспозвоночных, фаунистики и истории биологии, и Каменец-Подольский (1911-1927), когда происходит пере- ориентирование с

фундаментальной научно-исследовательской деятельности на организаторскую и научно-популярную.

В третьем разделе “Научное наследие П.Н.Бучинского” проделан анализ научных изысканий ученого, поскольку его труды отражают те основные направления, по которым развивалась отечественная и мировая биологическая наука. Работы П.Н.Бучинского содействовали формированию и развитию таких научных направлений: изучение закономерностей эмбриологического развития животных, изучение фауны лиманов Причерноморья, история биологии. Подчеркнуто значение трудов П.Н.Бучинского в контексте изучения отдельных групп животных. Показано, что ученый осуществил широкий спектр фаунистических и эмбриологических исследований беспозвоночных: ракообразных, червей, моллюсков, которые стали скелетными ветвями при построении генеалогического дерева животного мира. Он поддержал теорию о роли трех зародышевых листков в развитии беспозвоночных. Этим П.Н.Бучинский обогатил ряд зоогеографических положений в развитии органического мира.

Вопросы истории биологической науки П.Н.Бучинский утверждал на национальной почве и показал величие наследия наших выдающихся ученых-зоологов: А.А.Ковалевского, Л.С.Ценковского, И.М.Видгальма и других. Исторические исследования деятельности Новороссийского общества естествоиспытателей (особенно его лекционного комитета), Подольского общества естествоиспытателей и любителей природы, Одесской зоологической станции – это уникальные источники, которые позволяют нам объективно взглянуть на события истории и демонстрируют развитие отечественной биологической науки.

В четвертом разделе “Педагогическая и культурно-просветительская деятельность П.Н.Бучинского” показан вклад ученого в организацию науки и образования в Украине, его участие в объединении представителей естествознания для решения важных социальных и научных проблем. Раскрыта роль П.Н.Бучинского в создании Каменец-Подольского Украинского Государственного Университета в 1918 году, позже – Института народного образования, ректором которого он стал.

Результаты исследования показали, что жизнь и деятельность П.Н.Бучинского – это пример самоотверженного труда, верного служения делу науки и образования. Научно-педагогическое наследие ученого является ценным источником идей, мыслей, научных программ и концепций, касающихся биологической науки конца XIX – начала XX столетий. Оно не утратило своей актуальности и в наши дни.

В выводах обобщены результаты работы, показаны перспективы дальнейшего исследования.

Ключевые слова: П.Н.Бучинский, наука и педагогическая деятельность, эмбриология, эволюционное учение, история биологии.

Vashenjak I. B.

**P. M. Buchynskyj activity in context of biological science and education development.–
Manuscript.**

Dissertation for candidate degree (history), speciality 07.00.07 – history of science and technology. State Scientific Agricultural Library Ukrainian Academy's Agricultural Scientist, Kyiv, 2005.

Research work is devoted to the investigation of the activity of outstanding scientist – Petro Buchynskyj (1852-1927) in context of biological science, scientific and pedagogical creative activity of P. Buchynskyj corresponded actual needs of education and science. His scientific and pedagogical achievement is valuable source of ideas and thoughts, dealing with embryology, evolution study, biological history and fauna of the Black sea estuary.

Key words: P. Buchynskyj, scientific and pedagogical activity, embryology, evolution study, biological history.